

A délszláv kulturális helyreállítás egyik lehetséges változata kilenc tételben*

A világsajtó természetesen tele van és lesz is még hosszabb ideig a délszláv háborúskodással és a vele járó emberi, politikai és gazdasági problémák tömegével. Alig esik viszont szó a kulturális pusztításokról, ezen belül a könyvtárak megpróbáltatásairól. A kulturális rehabilitáció egyik sarokkérdése lehetne egy új megközelítésű könyvtári helyreállítási program.

1. Bevezető elvi megfontolások

A boszniai, általában a délszláv (és a kisjugoszláviai) helyreállítás pacifikálási, politikai és gazdasági vonala mellett eddig háttérben maradt a kulturális vonalé, jöhet minden bizonnyal ez is megmozgatja majd a jelentős külföldi pénzügyi érdekeltségeket és a nemzetközi szervezeteket. Ez a potenciális érdeklődés különösen a könyvtár-épületekre és berendezésekre, a könyv- és folyóirat-beszerezésekre fog vonatkozni.

A pénzügyileg kevésbé erős országok (közéjük tartozik Magyarország is) és vállalatok gazdasági rehabilitációjában való részvételének sanszai erősen korlátozottak a vezető ipari országokkal és a „multi” nagyvállalatokkal szemben. A kulturális terület azonban, amelynek beruházásai a nagyberuházásokhoz képest kevés pénzt igényelnek, egy újfajta megközelítés és szervezettség esetén lehetőséget kínál olcsó és gyors eredmények elérésére. Ezek egyike a könyvtári és információs ellátás rehabilitációja, helyreállítása volna.

2. A könyvtári helyreállítás kiemelése

A kulturális és tudományos helyreállítás feladataiból a könyvtári és szakirodalmi információs ellátás kiemelésének kettős indoka van. Egyfelől az oktatáshoz kapcsolódóan – a könyvtári ellátás alapozza meg a *legtömegesebb képzést*, egyben a legszélesebben értelmezett művelődést-szórakozást. A háborús viszonyok után és részben még közepette, illetve a bizonytalansági tényezők negatív hatását ellensúlyozandó, ez utóbbinak nem elhanyagolható a pozitív lélektani jelentősége. Másfelől a könyvtári terület alkalmas arra, hogy a szellemi-intézményi helyreállítás módszerét és technikáját rajta kísérletezzék ki az *alfabetizálástól a kutatásig*.

3. A könyvtári rehabilitáció megítélése

Konkrét adatok ugyan nem ismeretesek a könyvtári és információs ellátást ért többévi károkról, annyi azonban bizonyos, hogy a hadi események sem a tudományos könyvtári és információs ellátást, sem a közművelődés alapintézményeit, tehát a városi és községi könyvtárakat nem kímélték. Ezáltal a közművelődés pilléreinek egy része pusztult el vagy gyöngült meg.

A helyreállításnál – tekintettel a könyvtárügy „pilléres” jellegére – mindenképpen *hálózatokban* kell gondolkodni, és nem egy-egy bármily jelentős intézményben. A hálózatok megítélése a *szubregionális adottságoktól* függ, amibe beleértendők a hagyományok, a gazdasági és műveltségi körülmények, a vallási és társadalmi beidegzettségek, általában a kulturális antropológiai tényezők.

4. Hátráltató tényezők

A kulturális beruházások finanszírozásának vélhető partikularitásán kívül (a kulturális helyreállítás költségei a nagyberuházásokhoz képest jelentéktelennek tűnnek) a szellemi-intézményi helyreállításnak három fő hátráltató motívuma lesz. Egyrészt az *elektronizáció abszolút* prioritásként való szemlélete (vagy misztifikálása) a kulturális helyreállításban is érvényesülni fog (mögötte persze rendkívül erős lobbyt lehet majd azonosítani). Másrészt a helyreállítási programokban a fejlett piacgazdaságokra méretezett nyugati *munkamegosztásos* modell kevésbé lesz hatékony. Végül pedig a nemzetközi államközi és nem államközi szervezetek (ONG-k) szokásos *koordinátlansága és érdekellentéte*, ami meglehetősen általános a fejlődő országoknak nyújtott technikai segítség

* A cikk egy január elején hivatalos célra is készült vázlat alapján keletkezett.

gyakorlatában, itt is fel fog lépni. Ez utóbbiról a közelmúltban egyébként már szó esett a leggazdagabb, az ún. G-7-es országok halifaxi értekezletén.

5. A könyvtári helyreállítás koncepciója

Az 1–4. tétel alattiakhoz az elektronizáció éretlen lebecsülését elkerülve, illetve a régió és szubrégióinak területi sajátosságait figyelembe véve, az ún. „egy fedél alatti” kulturális-információs intézményi vertikum megvalósítása ajánlható. Tehát nem külön-külön nemzeti könyvtár és levéltár, egyetemi és városi könyvtár helyreállítása vagy újra létrehozása a cél, hanem esetenként nemzeti levéltár-egyetemi könyvtár vagy főiskolai-városi könyvtár stb. együtteseinek komplex kialakítása. A közös elhelyezés és logisztika (igazgatás-menedzsment, műszerezettség, számítógépesítés, mikroreprodukció, xerox) által olcsóbban és gyorsabban valósítható meg a rehabilitáció, és az így létrejött formáció gazdaságosabban is működtethető, mint a széttördelt, a pénzért egymással vetélkedő kulturális intézmények sora. Végül soron a segélyező és egyben üzletileg is érdekelt külföldi vállalkozásoknak az „egy fedél alatti” megoldás volna távlatilag az érdekük, mivel általa szilárdabb felvevőpiacra számíthatnának.

6. Kulturális információs vertikum

Az „egy fedél alatti” információs vertikum programja nemcsak könyvek, folyóiratok és egyéb információhordozók beszerzésére terjed ki, hanem a legolcsóbban és leggyorsabban kivitelezhető könnyű- vagy egyéb szerkezetű épületegyüttesek kulcsrakész átadására is. Ezeket az épületeket aztán fokozatosan lehet feltölteni a hagyományos és elektronikus információhordozókkal. A kisvárosi és a községi könyvtárakat ugyancsak olcsó technikákat alkalmazva kell felépíteni, akár konténeres formában is, amire sikeres katonai példák fordulnak elő. A kisközségi könyvtárak és városi fiókok esetén 1500–5000 kötetre és 30–50 főnyi olvasóhelyre méretezeten lehetne ezeket a létesítményeket gyorsan megvalósítani. Továbbá, ahol erre igény mutatkozik, a könyvtárak köré bizonyos képzési lehetőségek telepíthetők, mint pl. ipariskola, mezőgazdasági kísérleti parcella, ismeretterjesztő demonstrációs blokk stb.

7. Felmérő „task-force”

Az 1–6. alattiak megszervezéséhez mindenképp előtti adatokra és azok kiértékelésére van szükség. A helyi adatbeszerzésért egy „task-force”-szerű együttes a kompetens hatóságok közreműködésével végezné el. A felmérő csoport létszámának nem kell meghaladnia a 8–12 főt. Ezt a csapatot szakmailag és nyelvilag jól felkészült, részben a

helyi nyelveket is ismerő szakemberekből kell létrehozni, s benne könyvtáros, informatikus, építész, statisztikus és rendszerszervező részvételét egyaránt biztosítani.

8. A koncepció bemutatkozása

Az 1–7. alatt leírtak bemutatása a megfelelő nemzetközi fórum(ok) előtt mindenesetre előnyös részvételi helyzetbe hozza a bemutatót (ezen a hivatalos szervet kell érteni) annak elismeréseként, hogy elsőként állt elő megoldási javaslattal egy politikailag és katonailag nem preferált területen, amelyen viszonylag gyorsan, és az egyéb helyreállítási költségekhez képest olcsón lehet látványos eredményeket elérni. A koncepció bemutatásának első lépése a „task-force” feladatának előkészítése, a hozzá való szakértők toborzása, munkájuk megtervezése és megszervezése. E missziót követően lehet tárgyalni az érdekelt régió hatóságaival egyetértésben a megvalósítás lehetőségeiről, ami már szélesebb körű nemzetközi együttműködéssel történne, az érdekelt vállalatok és nemzetközi szervezetek részvétele mellett (UNESCO, IMF, Világbank stb.). Az információs vertikum integrált koncepciója feltehetően nem ütközne a régió kormányzatainak ellenkezésébe, miközben azért sokat számít a földrajzi közelség, a jó kulturális kapcsolat, és a balkáni kulturális antropológiai helyismeret. Egy esetleges magyar kezdeményezés szempontjából ezek az ismérvek kedvezőnek tűnnek. A későbbiekben természetesen egy nemzetközi program nőhetne ki ebből.

9. Kulturális helyreállítás és gazdasági érdek

A koncepció és az általános tervezés maga után vonná néhány ország – köztük hazánk – szakembereinek és vállalatainak intenzív szellemi és anyagi bekapcsolódási lehetőségeit. Ez kiterjedne a műszaki tervezésre, építési kapacitások bevetésére, nyomdai előállításra, az információhordozók tranzitálására, és a helyreállításához szükséges egyéb ágazatok közreműködésére. Ahol lehet, prioritást kell adni a helyi szellemi, intézményi és gazdasági kapacitásoknak. A hagyományos információhordozókat illetően a közeli kis országokban olcsóbban és gyorsabban lehetne előállítani a szükséges nemzeti nyelvű irodalmi műveket, amelyek kiválasztása a helyi kulturális-tudományos szervek feladata lenne. Az információs vertikum munkálatai több ország és nemzetközi szervezet közreműködéséhez kínálnának teret, ipari partnervállalatoknak, pénzügyi érdekeltségűeknek. Így kapcsolódna össze a kulturális helyreállítás a gazdasági érdekekkel.

Beérkezett: 1996. II. 20-án.